

РОЗДІЛ ПЕРШИЙ

СВОБОДА СОВІСТІ В ЇЇ ТЕОРЕТИЧНОМУ ОСМИСЛЕННІ І ПРАКТИЧНОМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННІ

Михайло БАБІЙ

СВОБОДА РЕЛІГІЇ: ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ТЕОРЕТИЧНОГО ОСМИСЛЕННЯ, ПРАКТИЧНОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ ТА ЗАХИСТУ

Проблеми свободи релігії, а тим більше свободи совісті, в сучасному світі саме в їх глобальному вимірі й, зокрема, в конкретних виявах в тій чи іншій державі є сьогодні надзвичайно актуальними в теоретичному й практичному сенсі. Цьому слугує ціла сув'язь обставин і причин, які детермінують значну тематизацію означених проблем у міжнародному та національних дискурсах.

По-перше, це глобалізаційні процеси, які у своєму узагальненому сутнісному вияві постають як фактор „зростання й ущільнення мережі світових соціальних взаємин”¹. Глобалізація суттєво впливає як на соціально-економічні, політичні, так і духовні, зокрема релігійні процеси, на їх екзистенційну сладову.

По-друге, появилися серйозні новації, підходи в експлікації та розумінні феномена особистості. Відчутними постають антропологічний поворот у філософії, релігієзнавстві, „прогресуюча індивідуалізація” нашого буття. Людина все більше звільняється від тиску різних суспільних форм і все більше перетворює їх у засоби свого самоствердження, самореалізації, зокрема в духовній, в т.ч. й релігійній, сфері.

По-третє, наявність феномена поліконфесійності та тенденції до її розширення, а також проблемних питань міжконфесійних відносин, їх толерантизації. Толерантність сьогодні постає однією із найбільш важливих проблем у теоретичному й практичному вимірах. Вельми помітним є зростання уваги до неї та поглиблення процесу її осмислення в гуманітарному дискурсі. Важливість й детермінаційна здатність толерантності в соціальній, та духовній сферах людського буття є екстраординарною, оскільки вона стосується майже кожної людини, яка живе в поліконфесійному, полікультурному світі. В цьому контексті толерантність може означати потенціальну позицію прийняття множинності, поліваріативності, гетерогенності вибору”² разом з тим і рівності

1 Див.: Гьофе О. Демократія в епоху глобалізації. – К., 2007. – С.14

2 Див.: Самохвалова В.И. Идентичность: норма и пределы толерантности // Философские науки. – 2008. – № 4. – С.39.

свободи совісті та свободи релігії для кожного. Основа толерантності – визнання права на інакшість.

По-четверте, релігія і релігійні організації, назважаючи на наявність кризових явищ у своєму середовищі, постають нині значним фактором у житті людини та суспільства, активним суб'єктом духовного, соціального буття останнього.

По-п'яте, проблеми свободи совісті та свободи релігії були й залишаються в ХХІ столітті одними з центральних глобальних питань, від розв'язання яких значною мірою залежить і вирішення інших загальнолюдських проблем. Зауважимо, що свобода совісті конституїрована нині в більш ніж 120 державах світу³. Створена система міжнародно-правових й державно-правових актів, а також організацій, яка покликана сприяти захисту й реалізації свободи релігії та свободи совісті, ліквідації всіх форм нетерпимості та дискримінації на підставі релігії або переконань. При цьому береться до уваги, що релігія чи інші світоглядні переконання є для кожної людини, яка їх дотримується, одним з основних елементів розуміння нею життя та його смислу. Ці процеси, розвиток міжнародних та національних інститутів прав людини (в т.ч. й права на свободу совісті, релігії) значною мірою сприяють зміцненню й поглибленню глобальної універсалізації цих прав, їх стандартизації. Останні тенденції не завжди корелюються з традиціями, ментальністю окремих народів, етно-національних утворень і, зрозуміло, викликають супротив як з боку окремих релігійних спільнот, так й їхніх вірних.

По-шосте, маємо взяти до уваги (в аспекті тематизації проблем свободи релігії та свободи совісті) конституювання у більшості країн світу принципу відокремлення релігійних організацій від держави, а в широкому вимірі – розмежування світоглядної сфери й владних інститутів, утвердження її світоглядного нейтралітету, світськості. В контексті останньої забороняється будь-який примус при визначенні особою свого ставлення до релігії, інших переконань, участі і/або неучасті в публічних богослужіннях релігійних обрядах, церемоніях тощо. Релігія постає як особиста справа людини як у процесі її віросповідного самовизначення, так і самореалізації.

Причинний ряд актуалізації проблем свободи релігії та свободи совісті є значним. Його складові тематизуються, зокрема в темпоральному вимірі, набувають детермінантної здатності за певних умов розвитку суспільства, державної політики у сфері свободи релігії, державно-конфесійних відносин.

Відзначимо, що незважаючи на певний, досить високий рівень свободи релігії, досягнутий в більшості держав світу, створення, зокрема в Європі, моделі світської демократії й простору повноцінної свободи совісті та свободи релігії, у площині яких теоретично терпимі різноманітні віросповідання й релігійні напрями, існує законодавчо гарантована можливість вільного віросповідного вибору, його реалізації. Реальне життя, на жаль, засвідчує наявність фактів значного деструктивного антагонізму в міжконфесійних відносинах. Напругу й неспокій породжують також факти зневажання прав людини, зокрема права на свободу совісті та віросповідання. Принижується гідність віруючої особистості, ігноруються закони, запити й інтереси релігійних спільнот. Загрозу свободі релігії несуть й процеси політизації релігії та клерикалізації політики. Ці та інші негативні

3 Див.: Цепкова І. Власть и религия : от тоталитаризма к гражданскому обществу // Религия и право. – 2008. – №1. – С. 26.

тенденції значною мірою понижують рівень свободи релігії. Вони мають місце в окремих країнах Західної Європи, в Росії, державах Середньої Азії, а також і в Україні. Особливе занепокоєння викликають прояви релігійної нетерпимості до етно-конфесійних меншин, переслідування й дискримінація за релігійною ознакою, зростаюча активність у розповсюдженні релігійного радикалізму, фундаменталізму й екстремізму. Тривають і релігійні конфлікти.

Все це у своїй сукупності постає як серйозне порушення VII Принципу Хельсінського Підсумкового акту 1975 року в окремих державах-членах НБСЄ, які взяли на себе зобов'язання у сфері людського виміру, поваги всіх прав людини та основних свобод: „Визнавати й шанувати свободу особи сповідувати одноосібно або разом з іншими релігію чи віру, діючи у відповідності з велінням власної совісті”⁴ На ці колізії порушення та стан свободи релігії в різних країнах світу у своїх документах звертає увагу Рада з прав людини ООН, відповідні структури ПАРЄ. Комісія з міжнародної свободи релігій США, створена Конгресом США в 1998 році та інші, регіональні, урядові й неурядові організації, які в той чи інший спосіб моніторять стан свободи релігій, в т.ч. й в Україні. Бюро демократії, прав людини та праці Державного департаменту США, щорічно (у вересні) оприлюднює звіт „Міжнародна свобода релігій”, де відповідний розділ присвячено питанням свободи буття релігії і в нашій державі. Звертається увага на наявні порушення й проблеми, які мають місце в цій сфері України. До речі, відзначаються й позитивні зміни у справі забезпечення й гарантій свободи релігій.

Останніми роками в релігієзнавчих дослідженнях, у правовому, філософському, політологічному дискурсах значна увага приділяється теоретичному осмисленню проблем свободи релігії, складових її парадигми. В цьому аспекті важливою є понятійне визначення свободи релігії в площині нових обставин, зміни її функціональних параметрів. При цьому маємо зважати на діалектику об'єктивних і суб'єктивних чинників, які впливають на глибинну сутність свободи релігії, на можливість її реалізації. Зауважимо, що ми розділяємо (не утотожнюємо) такі поняття як „свобода совісті” та „свобода релігії”. Таке утотожнення склалося історично й сьогодні воно є реальністю в більшості досліджень, аналітичних матеріалів, правових документів. При цьому не береться до уваги, що категорія „свобода совісті” співвідноситься з широкою сферою духовного, світоглядного, морального буття людини, в якій вона вільно самовизначається й самоактуалізується.

Свобода релігії постає як свобода вибору певного (конкретного) віросповідання і як можливість вільної релігійної самореалізації віруючої особистості в координатах свого вибору, приватно чи разом з іншими. Такий підхід у сутнісному визначенні свободи релігії експлікується в площині лише одного типу світогляду – релігійного. Поза цим залишаються аспекти вибору особистістю певного нерелігійного світогляду та інших реально існуючих його типів. Тому свободу совісті можна розглядати як юридичний вимір світоглядного самовизначення особистості в його широкому вимірі. Свобода совісті, як справедливо відзначає російський дослідник С.Бур'янов, постає як системотвірне право в системі прав людини, як основоположне невідчужуване право кожної

4 Див.: Свобода совісті та віросповідань у контексті міжнародних й українських правових актів та релігійних документів / Упор. М.Ю.Бабій. – К., 2006. – С. 42

людини на вільний світоглядний вибір (в т.ч. й віросповідний – М.Б)⁵. В цьому контексті свобода релігії є лише певною, надзвичайно важливою структурною складовою свободи совісті. Зауважимо, що „свобода релігії” як поняття „стосується того, що є благом людського духу”, всього того, що має відношення до вільного функціонування релігії в суспільстві.

Парадигмальне ядро поняття „свобода релігії” включає у свій зміст свободу особистості мати або прийняти, або змінити релігію чи вірування за своїм вибором та свободу індивідуально чи спільно з іншими, публічно чи приватно сповідувати свою релігію шляхом богослужіння, навчання, релігійних обрядів і здійснення ритуалів.

Свобода релігії має як внутрішній, так і зовнішній аспект вияву, а саме: свободу вибору певного релігійного світогляду і публічне сповідання релігії. Для віруючої людини важливе значення має «зовнішнє сповідання віри», яке християнство вважало і вважає за суттєву ознаку християнської совісті і розглядає його як необхідну умову перебування у християнстві (Рим 10: 10-11). До речі, ще в перші десятиліття свого існування християнська церква вважала, що справжня релігійна совість не може «існувати потаємно, а має являти себе зовні». Більше того, вона визнавала єретиками тих із прихильників християнства, які заперечували необхідність зовнішнього вияву своїх релігійних переконань, вважаючи достатньою лише внутрішню (у совісті) належність до християнства.

Свобода релігії виявляє себе як на особистісному рівні, так і на рівні віросповідних спільнот. Тому в цьому аспекті ми виділяємо три структурні складові поняття „свобода релігії”: „свобода віросповідання”, „свобода церкви” і „свобода в релігії”.

Визначимо, що вільне, без силювання самовизначення в одній із важливих сфер духовного життя – у царині релігії – ми характеризуємо через поняття «свобода віросповідного вибору» або ширше – «свобода віросповідання». В процесі такого самовизначення індивід добровільно (без примусу) вибирає серед релігійного розмаїття конкретне віросповідання (православ'я, католицизм, протестантизм, іудаїзм, іслам, буддизм, якийсь нетрадиційний напрям та ін.) тобто конкретну віросповідну парадигму, цінності, а не релігію взагалі. Йдеться про конкретне віросповідне самовизначення особистості в умовах поліконфесійності. При цьому варто врахувати, що остання значно розширює й можливості вибору того чи іншого віровизнання в контексті їх компаративного аналізу особистістю, внутрішньо вільного сприйняття співвідносних її пошукам, потребам її життя віросповідних парадигм, релігійних цінностей. Разом з тим, означене зростання числа альтернатив віросповідного самовизначення в площині поліконфесійності, а відповідно – можливостей для вільної зміни релігійної ідентичності, нерідко веде до напруженості як у середовищі того чи іншого релігійного утворення, так і (частіше всього) у відносинах між конфесіями, виявляється у взаємному звинуваченні в прозелітизмі, в абсолютизації свободи останнього. Зауважимо, що в цьому аспекті продукується й більш активно виявляє себе релігійне інакодумство. А воно, як відомо, є об'єктивним і неперекорним навіть у релігійній ортодоксії.

5 Див.: Бурьянов С.А. Конституционные гарантии, законодательство, законотворчество в сфере свободы совести // Свобода убеждений, совести и религии в современной России. Монография – М., 2007. – С. 6.

Це породжує несприйняття, а то й, часто-густо, навіть і заперечення з боку окремих релігійних інституцій, їх ієрархів як принципів свободи совісті, свободи віросповідання, так, зокрема, і свободи в релігії (церкві), а також прагнення з їхнього боку унеможливити повноцінне здійснення свободи віросповідання для прихильників неорелігій, які, на їхню думку, маніпулюють свідомістю людей і сприяють спустошенню їхніх душ⁶.

У цьому зв'язку відзначимо, що певне прагнення сьогодні людей до віри тісно поєднується з пошуком індивідуального шляху до неї. При цьому пріоритет залишається за ними. Вони мають бути вільні у своєму віросповідному самовизначенні. Хоча не слід нехтувати й тим фактом, що є чималий масив індивідів, які не обирають вільно релігію як вільні автономні особистості, а натомість проходять крізь процес соціалізації всередині конкретної віросповідної спільноти. Важливим виміром права на свободу віросповідання, як і будь-яких прав людини є гідність особистості, вміння захистити не лише свої інтереси а, головне, й своє право на свободу своєї совісті.

Свобода віросповідання структурно включає:

- а) свободу вільного вибору, людиною конкретного віросповідання;
- б) свободу мати, приймати та змінювати своє віросповідання;
- в) свободу мислити, вірити, безперешкодно дотримуватися своїх віросповідних переконань, пропагувати їх;
- г) свободу релігійного самовираження, що передбачає сповідання своєї віри, індивідуальне чи колективне здійснення прилюдних, приватних богослужінь, релігійних обрядів, приписів, ритуалів свого віросповідання, будувати своє життя в рамках цінностей останнього;
- д) свободу одержувати і використовувати релігійну інформацію, набувати релігійних знань через систему релігійної освіти, забезпечувати відповідне навчання своїх дітей;
- е) свободу проголошувати суть своєї віри суспільству та органам влади;
- є) свободу створювати релігійні організації, шукати членства в них, а також - залишати такі спільноти.

Означені складові структури свободи віросповідання відображають особистісні аспекти цієї свободи. У своїй основі вони стосуються передовсім сфери совісті віруючої людини, а тому будь-яке втручання у цю царину з боку держави, інших осіб чи релігійних спільнот є незаконним і неприпустимим. Лише три з цих елементів: свобода сповідувати публічно свою релігію, свобода здійснення релігійних обрядів, ритуалів, культу; свобода проповідувати, поширювати основи свого віросповідання, себто ті, що потребують індивідуально-колективних та прилюдно-приватних зовнішніх виявів, підлягають правовому регулюванню і навіть обмеженню з боку держави. Тобто обмежень може зазнавати, кажучи узагальнено, лише релігійна практика. Ці обмеження мають встановлюватися законом з чітко окресленою метою: бути необхідними у демократичному суспільстві в інтересах національної безпеки, охорони громадського порядку, здоров'я чи моралі та забезпечення належного визнання, захисту прав і свобод інших осіб.

⁶ Див.: Киселев Г.С. Смыслы и ценности нового века // Вопросы философии. – 2006. – №4. – С. 5.

Свобода віросповідань передбачає рівність перед законом як віруючих, так і релігій. Відзначимо, що свобода віросповідань постає як важлива складова архітекτονіки свободи совісті. Відомо, що релігія є такою сферою життєдіяльності віруючої людини, де її суспільний характер виявляється найбільш рельєфно.

Відповідні статті міжнародних правових документів, законодавчих актів, Конституції України, що стосуються свободи релігії, беззастережно поширюють її і на релігійні спільноти, вказуючи на свободу для індивідів „сповідувати свою релігію і переконання як одноосібно, так і спільно з іншими у відправленні культу, виконанні релігійних та ритуальних обрядів і вчень”. Принцип „спільно з іншими” вказує на можливість для віруючої людини добровільно об'єднуватися зі своїми одновірцями в релігійні спільноти, „братства віри, поклоніння і служіння Богові”, з метою колективного сповідання релігії, „здійснення богослужіння, яке личить, на їхню думку, Богові і яке сприяє спасінню їхніх душ”⁷, а також для вільного здійснення культових дій, церемоніальних актів, ритуалів, обрядів, поширення основ свого віровчення, місіонерської та іншої релігійної діяльності.

Релігійна спільнота (релігійне об'єднання, громада, церква, деномінація, релігійна група тощо) є вільним утворенням громадян одновірців, метою якого є задоволення їхніх релігійних потреб. Кожна така спільнота має свою внутрішню структуру, статут, який регламентує не тільки питання, пов'язані із сповіданням релігії, а і торкається проблем дисципліни, норм поведінки віруючих тощо. В даному контексті право на свободу релігії, що реалізується „спільно з іншими”, стосується „більшого ніж простої арифметичної суми індивідів”. Воно охоплює широкі коло дій, які значною мірою виходять за межі богослужбових.

У релігієзнавстві свобода діяльності релігійних організацій характеризується через поняття „свобода церкви”. Зрозуміло, що включення до нього терміну „церква” є дещо умовним. Коректнішим було б вживати понятійний конструкт „свобода релігійних організацій (об'єднань)”, маючи на увазі всю поліваріантність їх вияву і враховуючи, що поняття „церква” не покриває наявне розмаїття видів (типів) релігійних спільнот. Слід враховувати також і те, що за своїм змістом воно неоднозначне.

У документах католицької, протестантських церков вживаються терміни „свобода релігійних спільнот” „свобода Церкви”. Зокрема, в „Декларації про релігійну свободу” РКЦ є окремий параграф „Свобода Церкви”, в якому наголошується на необхідності „щоб Церкви користувалися такою свободою дій, якої вимагає турбота про спасіння людей. Свобода Церкви є головною вимогою у відносинах між Церквою і публічними властями, а то й цілим цивільним ладом. Церква також вимагає для себе свободи як спільнота людей, які мають право жити в цивілізованому суспільстві відповідно до приписів християнської віри”.

Узагальнюючи, слід сказати, що в робочому контексті можливим є вживання уже конституційованого в релігієзнавстві поняття „свобода церкви”. Воно характеризує ступінь автономності, незалежності релігійних організацій в богослужбовій, культовій діяльності, формуванні їх внутрішнього устрою, структури управління, їх правовий статус, можливості вільної реалізації своєї місії і тих завдань, заради яких вони і створювалися. Отже, це поняття, відображає

⁷ Див.: Локк Д. Письмо о веротерпимости // Английское свободомыслие Д. Локк, Д. Толанд, А. Коллинз – М., 1981. – С. 34.

соціально-правові, політичні, економічні можливості автономного функціонування в державі церкви, релігійних об'єднань, громад та інших релігійних організацій.

Поняття „свобода церкви" є одним з важливих компонентів структури свободи релігії, тісно пов'язане зі свободою совісті, але не входить до її структури.

У даному контексті права і свободи релігійних організацій слід розглядати як дериват від права кожного віруючого індивіда на свободу віросповідання.

Поняття „свобода церкви" включає структурно як свободу створення, управління, функціонування релігійних організацій, свободу богослужбової практики, так і свободу господарської, фінансової, благодійної діяльності. До структури свободи церкви також входять:

- свобода релігійних організацій засновувати і утримувати вільно доступні місця богослужінь і зборів;
- свобода виховувати, навчати, призначати і замінити свій персонал згідно своїх приписів і стандартів;
- свобода запрошувати і одержувати добровільні фінансові та інші пожертвування;
- свобода вступати в консультації з іншими релігійними культурами, установами та організаціями, в тому числі і зарубіжними, з метою співпраці і досягнення кращого розуміння потреб та прав і свобод;
- свобода створювати і утримувати відповідні благодійні або гуманітарні установи;
- свобода виробляти, набувати та використовувати у відповідному обсязі необхідні предмети й матеріали, пов'язані з релігійними обрядами, ритуалами, традиціями;
- свобода створювати релігійні навчальні заклади, недільні школи, вести викладання з питань релігії; свобода організованої місіонерської діяльності, поширення релігійної віри, основ того чи іншого віросповідання.

Цей перелік елементів структури свободи церкви, а відтак і свободи релігії, можна було б продовжити, їх кількість та сутність не є величинами статичними, а змінними, що детермінується різними факторами соціального, економічного, політичного плану, процесами, що відбуваються в релігійній сфері, зокрема її плюралізацією, і залежать від стану державно-церковних відносин.

Зауважимо, що свобода церкви, означені елементи її структури в частині, що виходить за межі чисто канонічної сфери (форм, методології богослужбової практики, культової діяльності. в просторі вказаних вище обмежень), знаходиться під контролем держави і регулюється нею через систему як спеціальних законодавчих нормативних актів, так і через загально галузеве законодавство, де викладені норми, обставини, які вказують на межі, в яких мають діяти релігійні спільноти, їх права. Відзначимо, що держава не втручається у внутрішнє життя релігійних організацій, якщо вони діють у рамках законів.

Відзначимо, що саме в релігійній спільноті значною мірою активізується прагнення віруючої людини до реалізації вільно вибраних й усвідомлених віросповідних цінностей та ідеалів, які набули суб'єктивно-особистісного змісту, статусу переконання і утворюють чіткий мотиваційний каркас її релігійно-життєвого буття. Це має своїм наслідком (постає необхідністю) зовнішній, публічний їх вияв, що прослідковується у свободі сповідувати свою релігію, у виконанні й дотриманні релігійних ритуалів та обрядів, у поведінці й релігійній

діяльності. Означені принципи свободи віросповідного вияву є надзвичайно важливими в контексті особистісної чи колективної релігійної самореалізації.

Одним із важливих моментів у процесі релігійної самореалізації є подолання впливу «авторитарного слова», звільнення від нього й сприйняття «слова, внутрішньо переконливого»: «Нехай кожен за власною думкою тримається свого переконання» (Рим. 14:5).

Важливим є й те, що в узагальнюючому аспекті релігійну самореалізацію (свободу віросповідного вияву) можна одночасно розглядати як спосіб формування й засіб досягнення певної мети в сакралізованому контексті буття як на індивідуальному, так і на спільнотному рівнях.

Як бачимо, свобода віросповідної самореалізації найбільш актуального свого звучання (присутності в публічній площині) набуває в процесі саме релігійного самоутвердження особистості. Мова йде про свободу віросповідного вияву. Відтак останній має дві форми свого буття – індивідуальну й колективну. В означеному аспекті з одного боку йдеться про тих віруючих, які «вірять, але не належать», тобто їхня віросповідна практика є приватною, індивідуалізованою у своєму вияві, а з іншого – про тих, які «вірять і належать». Тут маються на увазі ті, хто віддає перевагу колективній формі реалізації свого віросповідного вибору. Перша і друга форми мають різну, хоча за окремими параметрами й близьку, правову регламентацію з боку держави. І це слід брати до уваги. Для індивідуальної форми вияву свободи віросповідання в сучасних умовах релігійного буття в Україні практично не існує застережень, які б виходили за простір дій демократичних принципів, суперечили б вимогам Конституції держави, міжнародних правових документів.

Реалізація свободи віросповідного вияву як в індивідуальній, так і колективній формах може бути ефективною лише за умови достатніх і ефективних державно-правових засобів забезпечення її здійснення, охорони та захисту.

Правові основи реалізації свободи релігії, закладені в Конституції України, яка у ст. 35 проголошує право на свободу світогляду і віросповідання, в Законі України «Про свободу совісті та релігійні організації», в якому сформульовані чіткі принципи, норми, спрямовані на уможливлення повноцінної свободи віросповідного вияву в українському суспільстві. До системи законодавчого забезпечення свободи віросповідного вияву слід віднести також окремі законодавчі акти України галузевого призначення, спеціальні нормативні акти Кабінету Міністрів України, відповідні укази й розпорядження Президента України. Відзначимо, що в центрі зазначеної системи – людина, честь, гідність і свобода совісті якої, її недоторканість, визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю.

Отже, можемо констатувати, що система державно-правового убезпечення свободи релігії в Україні постає як комплекс взаємозпов'язаних і взаємодіючих нормативно-правових передумов, юридичних заходів та загально-соціальних умов. Вона є сукупністю можливостей для повної її реалізації, охорони та захисту⁸. Гарантії свободи релігії у своєму сутнісному вираженні — це своєрідна релігійна матриця юридичних, соціально-економічних заходів, умов, можливостей,

8 Див.: Волинка К.Г. Теоретичні аспекти механізму збереження прав і свобод особи // Держава і право. Збірник. – К., 2000. – С. 79

завдячуючи яким ефективно здійснення, захист права на свободу віросповідного вияву стає реальністю. До таких гарантій в Україні насамперед варто віднести:

- *по-перше*, **світськість** держави, інституційна і функціональна позарелігійність державної влади, її світоглядна й конфесійна нейтральність;
- *по-друге*, **відокремлення** церкви (релігійних організацій) від держави, а школи від церкви (релігійних організацій), взаємне **визнання суверенності** й незалежності суб'єктів державно-конфесійних відносин, суворе дотримання принципу невтручання у специфічні сфери компетенції один одного;
- *по-третє*, **рівність кожного** (людини і громадянина) у правах і свободах перед законом у всіх сферах суспільного буття, незалежно від їхнього ставлення до релігії, належності до тих чи інших конфесійних спільнот; **рівність** всіх релігій, віросповідань та релігійних організацій перед законом;
- *по-четверте*, дотримання принципу **невизнання** державою жодної релігії як **обов'язкової**, жодної церкви (релігійної організації) як державної.

Ці принципи (гарантії) постають основою юридичного механізму забезпечення свободи релігії, зокрема й свободи віросповідного вияву в Україні.

Виктор ЕЛЕНСКИЙ

РЕЛИГИОЗНАЯ СВОБОДА: ГЛОБАЛЬНЫЕ ИЗМЕРЕНИЯ

Принято считать, что в течение последнего двадцатилетия объемы религиозной свободы в мире возросли. Это объясняется кардинальными политическими изменениями в Центрально-Восточной Европе и Евразии, улучшениями в ряде стран Латинской Америки, возросшим интересом к проблемам религиозной свободы, - не в последнюю очередь после принятия в 1998 г. Конгрессом США Акта о религиозной свободе в мире. С другой стороны, мощное возвращение религии на публичную арену, в глобальную политику и международные отношения, подъем воинствующего ислама, всплеск индуистского, сикхского, иудейского фундаментализмов привели к усилению религиозной нетерпимости и системным попыткам представителей различных религий ограничить свободы иноверцев.

Масштабное исследование Pew Research Center 198 стран планеты выявило, что в 119 стран ограничения религиозной свободы незначительны и даже совсем несущественны. Вместе с тем, в 64 странах – приблизительно в трети всех стран мира – существуют значительные и очень серьезные ограничения религиозной жизни. На первый взгляд, это свидетельствует о неуклонной поступи демократизации, распространяющейся на все большее количество стран и охватывающей религиозную свободу.

Но проблема заключается в том, что страны, где религиозные права человека безоговорочно попираются, самые многонаселенные. Это, прежде всего, Китай, а